

ԹԱՄԱՐԱ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

18-ՐԴ ԴԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ԿԵՍԻՆ ՎԵՆԵՏԻԿՈՒՄ ՏՊԱԳՐՎԱԾ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ
ԳՐՔԵՐԻ ԼԵԶՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ¹

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v4i71.205

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է 18-րդ դարի առաջին կեսին Վենետիկում տպագրված աշխարհաբար գրքերի լեզվական համակարգի քննությանը: «Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին հայոց», «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան» գրքերը մեծ դեր են ունեցել հայ տպագրության, նաև հայոց լեզվի պատմության մեջ: Մի. Սեբաստացին իր գիտական, ուսումնական նպատակներն իրագործելու համար դրանք գրել է ժողովրդին հասկանալի՝ աշխարհաբար լեզվով՝ արտահայտելով վաղ արևմտահայ աշխարհաբարի լեզվական համակարգի տարբեր իրողություններ:

Հոդվածում քննել ենք վերոնշյալ երկերի հնչյունական համակարգի, բառապաշարի առանձնահատկությունները, ուսումնասիրել ենք ձևաբանական համակարգի տարբեր իրողություններ՝ հոլովակազմություն, հոդառություն, հոգնակիակազմություն, խոնարհում: Ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ սույն գրքերի լեզվական համակարգին հատուկ են արևմտյան բարբառներին, արևմտահայերենին բնորոշ իրողություններ: Թեև քննվող երկերում շարունակում են գրաբարյան կազմություններ հանդիպել, կան արևելյան բարբառներին, արևելահայերենին հատուկ լեզվական որոշ երևույթներ, սակայն երկերի լեզուն կարելի է բնութագրել որպես վաղ արևմտահայ աշխարհաբարի արտահայտություն:

¹ Հոդվածը տպագրվում է NAASR-ից ստացած դրամաշնորհով Վենետիկում իրականացրած գիտահետազոտական աշխատանքի շրջանակում:

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. 18-րդ դար, Միս. Սեբաստացի, տպագիր գիրք, արևելյան և արևմտյան բարբառներ, աշխարհաբար, հնչյունական համակարգ, բառապաշար, ձևաբանական համակարգի առանձնահատկություններ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Վենետիկի ս. Ղազար կղզում Միս. Սեբաստացու հիմնած Մխիթարյան միաբանության գործունեությունն անփոխարինելի դեր ունի հայ ժողովրդի պատմության մեջ: Միս. Սեբաստացու մահից հետո միաբանությունը շարունակում է գործել: 1772 թ. տեղի ունեցած վեճերի պատճառով միաբանության մի մասը տեղափոխվում է Տրիեստեն, 1811 թ.՝ Վիեննա: Այսպիսով՝ առաջանում են կաթոլիկ հայ հոգևորականների երկու՝ Վենետիկի և Վիեննայի միաբանությունները, որոնք կոչվում են Մխիթարյան: Դրանք շատ մեծ դեր են ունեցել հայ ժողովրդի գիտամշակութային կյանքում՝ ունենալով նշանավոր գիտնականներ, թարգմանիչներ, բանաստեղծներ: Հիմնել են նաև դպրոցներ, հրատարակել պարբերականներ և գրքեր (**Իշխանյան Ռ., 1981**): Շատ կարևոր իրադարձություն էր 1788 թ. Վենետիկի Ս. Ղազար կղզում Մխիթարյան միաբանության հայկական տպարանի հիմնադրումը:

ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քննությունը կատարվել է մի քանի մեթոդների զուգակցմամբ՝ նկարագրական, վերլուծական, զուգադրահամեմատական, համադրական:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

1. 18-րդ դարի առաջին կեսին Վենետիկում տպագրված աշխարհաբար գրքերը: Աշխարհաբար գրքի տպագրությունը կապվում է հասարակական կյանքում ստեղծված գաղափարական հոսանքների գործունեության հետ: Ստեղծվում էին մի շարք ինքնուրույն մտավոր կենտրոններ, որոնք ունեին իրենց տպագրական օջախները (**Դավթյան Հ., 1963**): Այդ կենտրոնների թվում նշանավոր էր հատկապես Վենետիկը: Միս. Սեբաստացին ցանկանում էր ամբողջությամբ յուրացնել աշխարհաբարը, մշակել ու կատարելագործել:

Ըստ Հ. Դավթյանի «Հայ տպագրության սկզբից մինչև 1850 թ. լույս տեսած աշխարհաբար գրքերի և պարբերականների» ցուցակի՝ 18-րդ դարի առաջին կեսին Վենետիկում տպագրված աշխարհաբար գրքերն են՝ 1. Մխ. Սեբաստացի, Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին հայոց, շարադրեցեալ տաճկականաւ լեզուաւ: Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի, 1727, 149 էջ, 2. Մխ. Սեբաստացի: Գիրք քրիստոնէականի վարդապետութեան, շարադրեցեալ աշխարհաբարիւ լեզուաւ... ընդ որում և երգք տաղից: Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի, 1727, 132 էջ, 3. Մխ. Սեբաստացի: Գիրք քրիստոնէականի վարդապետութեան, շարադրեցեալ աշխարհաբարիւ լեզուաւ... ընդ որում և երգք տաղից: Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի, 1732, 120+203 էջ: Այս գիրքը հրատարակվել է ևս մեկ անգամ 1771 թ.՝ Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի, 120+203 էջ (**Դավթյան Հ., 1963**): Հարկ է նշել, որ «Բառգիրք Հայկազեան լեզուի» բառարանի Ա հատորը տպագրվել է 1749 թ., գրաբարից աշխարհաբար, աշխարհաբարից գրաբար բաժիններ չունի, ինչպես բառարանի Բ հատորը, որը տպագրվել է 1769 թ.: Մեր հոդվածում այն չենք ներառել, քանի որ տպագրվել է 18-րդ դարի երկրորդ կեսին:

Մխ. Սեբաստացի, «Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին հայոց», Վենետիկ, 1727 թ.

Գրքի ամբողջական անվանումը հետևյալն է՝ «Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին հայոց շարադրեցեալ տաճկականաւ լեզուաւ առ ի յօգուտ այնց հայոց, որք զտաճկական լեզու միայն գիտեն և փափաքին ուսանիլ զաշխարհաբար հայերէնն»²: Սա առաջին հայաստան թուրքերեն գիրքն է, որը, ինչպես նշում է Հ. Ստեփանյանը, պատահական հրատարակություն չի եղել: Մխ. Սեբաստացին ցանկանում էր զարգացնել բոլորին հասկանալի և հեռանկար ունեցող աշխարհաբարը, օգնել թրքախոս, բայց հայերեն սովորել ցանկացող հայերին, կապել նրանց մայր լեզվին, մասնակից դարձնել լուսավորական շարժմանը (**Ստեփանյան Հ., 2001**): Այս առումով ուշագրավ է նաև Մխ.

² Հետայսու բոլոր օրինակները բերվելու են այս աղբյուրից: Գրքի անվանումը տրված է նաև «Դուռն քերականութեան», «Դուռն...» տարբերակներով:

Սեբաստացու հետևյալ միտքը. «Ձայս քերականութիւնս գրաբառ լեզուով չգրեցի, քանզի ձեզի աշխարհաբար հայերէնն պէտք է» (**Սեբաստացի Մ., 1727**):

Վ. Դերիկյանը նշում է, որ արտաքուստ պարզ թվացող նման ձեռնարկ գրելը շատ ավելի դժվար էր դասական գրաբարի քերականություն գրելուց, քանի որ գրաբարը համակողմանիորեն մշակված, համակարգված լեզու էր, իսկ արևմտահայ աշխարհաբարը գտնվում էր ձևավորման շրջանում: Հարկավոր էր տարրորոշել նրա հոլովական և խոնարհման ձևերը, այնուհետև դրանք ներկայացնել համապատասխան համակարգով: Դա է պատճառը, որ Միս. Սեբաստացին երբեմն քերականական համակարգն է հարմարեցնում լեզվական իրողություններին և ոչ թե հակառակը: Պատահական չէ նաև գրքի վերնագիրը՝ «Դուռն քերականութեան»՝ որպես քերականության մուտք, որի նպատակն էր ճիշտ կարդալ սովորեցնելը (**Դերիկյան Վ., 2016**):

Գրքի «Բան առ ընթերցողս» առաջաբանում Միս. Սեբաստացին նշում է, որ աշխարհաբարով գրել է անունների հոլովման և բայի լծորդության մասին: Բովանդակել է դրանք երկու գրքերում, որոնցից մեկը սա է, որ կոչվում է «Դուռն քերականութեան»: Նա հավելում է. «...եւ մյուսն է զվարդապետութեան մասանց քանի եւ զշարայարութեան նոցին, որ այժմոյս ոչ տպագրի» (**Սեբաստացի Մ., 1727**): Հեղինակը նշում է, թե գիրքն ում կարող է օգտակար լինել. «Արդ, սոյնս, որ տպագրի, պիտոյանայ նոցին, որք ոչ գիտեն զհայկական լեզու, և կամին ուսանիլ...» (**Սեբաստացի Մ., 1727**):

Առաջաբանին հաջորդում է «Բառք քերականականք» մասը, որտեղ տրվում են քերականական եզրույթները և թուրքերեն թարգմանությունը. սկզբում նշվում է թուրքերեն բառը, այնուհետև՝ հայերեն, օրինակ՝ Ալէթի Գործիական, Ա՛սլի Սեռական, Էմրի Հրամայական ևն: Հաջորդում է հայատառ թուրքերեն քերականությունը, որը կազմված է Ա.-ԺԸ. գլուխներից, այնուհետև՝ բառգիրքը՝ «Բառգիրք, որ հետևի դրան քերականութեան»: Բառգիրքն ունի հետևյալ կառուցվածքը՝ տրված է հայերեն բառը, որն ունի համապատասխան քերականական նկարագիր, ապա թուրքերեն թարգմանությունը, օրինակ՝ Բազուկ, կի, ներ. դօլ և ևն: Գոյականի դեպքում նշվում է եզակի սեռականի

վերջավորությունը, բայերի դեպքում՝ սահմանական եղանակի ներկա ժամանակի երրորդ դեմքը և հրամայական եղանակի երկրորդ դեմքը:

Մի. Սեբաստացի, «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան», Վենետիկ, 1727 թ.

Գրքի ամբողջական անվանումը հետևյալն է՝ «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան: Շարադրեցեալ աշխարհաբարի լեզուաւ աշխատասիրութեամբ Տեառն Մխիթարայ Վարդապետի Սեբաստացոյ Աբբայ հայր կոչեցելոյ: Ընդ որում և երգք տաղից առադրին, որք ի վաղնջուց ժամանակաց շինեցեալք են ի նոյնոյ Վարդապետե»³: Գիրքը բաղկացած է հետևյալ մասերից՝ 1. Բան առ ընթերցողս, էջ 3-5: 2. Գլուխ Ա.-Է., էջ 7-74: Է. գլուխն ավարտվում է հետևյալ մասով՝ «Մէկ հարցմունք մի այլ անեմ, և վերջացնենք», էջ 73-74: 3. Տաղարան, էջ 77-132:

Մի. Սեբաստացու առաջին «Քրիստոնեական»-ը լույս է տեսել 1725 թ.: Այն գրված էր գրաբար: 2 տարի անց տպագրվում է աշխարհաբար «Քրիստոնեական»-ը, որը հասանելի և ըմբռնելի էր հասարակ դասակարգի համար: Վ. Դերիկյանը նշում է, որ Մի. Սեբաստացուն չի բավարարում «Քրիստոնեական»-ի թեկուզ պարզ, սակայն միայն գրաբարով շարադրված լինելը, հետևաբար ընթերցողների ավելի լայն շրջանակի համար 1727 թ. հրատարակում է աշխարհաբար համառոտ տարբերակը (**Դերիկյան Վ., 2016**):

Գիրքը նախատեսված է եղել ոչ միայն մանուկների, այլև բոլոր անձանց համար, ովքեր ունեին քրիստոնեական ուսմունքի կարիք: Առաջին «Քրիստոնեական»-ը Մի. Սեբաստացին գրել է 30-ամյա մանկավարժական գործունեությունից հետո: Նա եղել է գրուսույց կամ գրուսույցների ղեկավար Հայաստանի տարբեր վայրերում, Կոստանդնուպոլսում, Հունաստանում, Իտալիայում: Հնարավորություն է ունեցել այդ տեղերում ծանոթանալու հայ և օտար լեզուներով գրված ուսումնական գրքերին (**Գասպարյան Մ., 1960**):

³ Հետայսու օրինակները բերվելու են այս աղբյուրից: Գրքի անվանումը տրված է նաև «Գիրք...» տարբերակով:

3. Քննվող երկերի լեզվական համակարգի բնութագիրը: Ռ. Իշխանյանը 17-րդ դարի աշխարհաբար տպագիր գրքերն ուսումնասիրելիս դիմել է խոսքը լեզվական բաղադրիչներով բնութագրելու միջոցին: Նա ընտրել է քսան բաղադրիչներ, որոնք պայմանականորեն անվանել է գլխավոր: Այդ բաղադրիչները վերաբերում են լեզվական տարբեր իրողությունների, օրինակ՝ մի շարք բնորոշ բառաձևերի օգտագործում, գոյականների հոգնակիի կազմություն, գրաբարյան հոլովաձևերի կազմություն, բայերի ներկա ժամանակի կազմություն ևն (**Իշխանյան Ռ., 1979**): Մենք կփորձենք քննվող գրքերի լեզվական բնութագիրը ներկայացնել՝ հիմք ընդունելով խոսքը լեզվական բաղադրիչներով բնութագրելու միջոցը, քննելով և համալրելով Ռ. Իշխանյանի նշած լեզվական իրողությունները: Նրա առանձնացրած բաղադրիչները խմբավորել ենք՝ ըստ ուսումնասիրվող երկերի բնութագրական առանձնահատկությունների:

Հնչյունական համակարգի առանձնահատկություններ

ա. Ուսումնասիրվող երկերի հնչյունական համակարգին բնորոշ են ձայնավորների, երկբարբառների տարբեր փոփոխություններ, ինչպես՝ *ի>ը՝ ընձի, ընչու, իւ>ը՝ արընովն* (**Մեքաստացի Մ., Գիրք..., 1727**), *ույ>ու՝ կապուտ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**) ևն, ձայնավորների անկումներ (սղումներ)՝ *ա՝ կու մոռնամ, անուշնալ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *ճակտիս, գիտցածդ* (**Մեքաստացի Միս., Գիրք..., 1727**) ևն, *ն, է՝ սորվեցնօղ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *սորվեցնելու // սորվեցնել* (**Մեքաստացի Մ., Գիրք..., 1727**), *է՝ խնցնել* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *չգիտնալով* (**Մեքաստացի Մ., Գիրք..., 1727**) ևն: Միջնավանկի ձայնավորի անկումը հայոց լեզվի զարգացման ընթացքում փոխանցվել է արևմտյան մի շարք բարբառների, ապա թափանցել արևմտահայ գրական լեզվի սահմանները:

բ. Քննվող երկերի լեզվական համակարգին բնորոշ է ձայնեղների խլացումը, օրինակ՝ *բ>պ՝ դարիպ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *դուրպան* (**Մեքաստացի Մ., Գիրք..., 1727**), *գ>կ՝ հինկերորդ, զանկատ* (**Մեքաստացի Մ., Գիրք..., 1727**), *դ>տ՝ սնտուկ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *ձ>ծ՝ բրինձ, խնծոր* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), *դ>խ՝ շըխթայ* (**Մեքաստացի Մ., Դուռն..., 1727**), շնչեղ խուլերի

խլացումը՝ փ>բ՝ *ճանքով* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727), ք>կ՝ *ճեխկ, ճեխկել* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն: Պայթական և պայթաշփական բաղաձայնների փոփոխությունների հիման վրա Ա. Ղարիբյանի առանձնացրած բաղաձայնական համակարգի տեղաշարժերի և բարբառների հնչյունաբանական դասակարգման տեսանկյունից նշենք, որ ձայնեղների խլացումը բաղաձայնական համակարգի առաջին տեղաշարժն է, որը բնորոշ է Ղարաբաղի, Մարաղայի, Ուրմիայի, Խոյի, Վանի և այլ բարբառների (Ղարիբյան Ա., 1953):

Բառապաշարի առանձնահատկություններ

ա. Քննվող երկերի բառապաշարում գործածվում են արևմտյան բարբառներին, արևմտահայ խոսքին բնորոշ բառեր և բառաձևեր, ինչպես՝ *ան ատենն, հիմակուց ետև, քիչուկ* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *դեպ ի յաջիկ կուշտս, մէկն մէկային / մէկայնէ, աղէկ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

բ. Կիրառվում են արևմտահայերենին բնորոշ ամբողջական կառույցներ, ինչպես նշում է Ռ. Իշխանյանը, ամբողջական խոսքեր (Իշխանյան Ռ., 1979), օրինակ՝ *«Ես ձեզի լաւ յըրատներ տուի կամ կուպահէք կամ չէք պահէք»* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *«Մեկնէ՛ ընձի զհինկերորդ բաժինն»* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

գ. Անդրադառնանք նաև որոշ տարբերակների, որոնք, ինչպես վերը նշեցինք, նկատի է ունեցել Ռ. Իշխանյանը՝ խոսքը լեզվական բաղադրիչներով բնութագրելու միջոցն օգտագործելիս:

1. *Մին* և *մը, մըն՝* արևելյան և արևմտյան (հետագայում՝ գրական արևմտահայերեն) բարբառային տարբերակներ: *Մին* ժողովրդական բառաձևն առաջացել է *մի* բառի և *ն* հոդի միացությունից: Այն ավանդվել է գրաբար դասական բնագրերում, նույն ձևով պահպանվել արևելյան որոշ բարբառներում (Արարատյան, Ն. Ջուղայի, Արցախի) (Իշխանյան Ռ., 1979): Արևմտահայ խոսքին հատուկ են ոչ թե *մին*, այլ *մը* կամ *մըն* ձևերը: Ինչ վերաբերում է *մէկ*-ին, այն համարվում է առավել գրական ձև, ինչպես՝ *«...մէկ տեղէն մէկ ալ տեղն գնաց...»*, *ի ներքոյ մէկ գլխոյ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: «Գիրք քրիստոնէականի վարդապետութեան» երկում կիրառվում է *մի*-ն, օրինակ՝ *«...մեղադրութեան բան*

մի չունիս...» (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) և: Արևմտահայերենին բնորոշ *մը*-ն չի գործածվում:

2. *Այլ* բառի (1. ուրիշ, ոչ նույն: 2. Տարբեր: 3. մկ. էլ) բարբառային, ժողովրդախոսակցական *էլ* տարբերակը հատուկ է արևելահայ խոսքին, *ալ* տարբերակը՝ արևմտահայ: *էլ-այլ*, *ալ* տարբերակներից «Դուռն քերականութեան» երկի լեզվական համակարգում գործածվում է *ալ*-ը, *էլ* տարբերակը չի հանդիպում, օրինակ՝ «...*ալ էլէլ գինի կուզեր խմել*», «*Բայց դուք ալ պիտի ջանաք լաւ կարդալ*» (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727): «Գիրք քրիստոնէականի վարդապետութեան» երկում հանդիպում են *այլ/ալ*-ը, ինչպէս՝ «...*այլ ուրիշ խորհուրդ ալ ունի*» (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) և:

3. *էս*, *աս-այս տարբերակներ*: Հայտնի է՝ դերանունների *էս*, *էտ*, *էն* տարբերակները բնորոշ են արևելահայ խոսքին, *աս*, *ատ*, *ան*-ը՝ արևմտահայ: «Դուռն քերականութեան» երկում դերանունների հոլովմանն անդրադառնալիս Մի. Սեբաստացին բերում է հոլովման հարացույց, որտեղ տրված են արևմտահայ *աս*, *ատ*, *ան* դերանունները համապատասխան հոլովածներով, ինչպէս՝ *աս-ասոր-գաս-ասկից-ասով* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) և:

Ձևաբանական համակարգի առանձնահատկություններ. հոլովման համակարգ

ա. Սեռական-տրական հոլովի վերաբերյալ նշենք, որ երկերում գործածվում են արևմտահայերենին բնորոշ կազմություններ, ինչպէս՝ *դիզի*, *իրիցու* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *վնասուն վերայ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) և: Հաճախադեպ են *ի* ընդհանրական հոլովմամբ կազմությունները, որոնք փոխանցվել են հայերենի զարգացման նոր փուլին, ինչպէս՝ *գետնի* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *պատուիրանին* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) և: «Գիրք քրիստոնէականի վարդապետութեան» երկի լեզվում շարունակում են կիրառվել բազմաթիվ գրաբարյան կազմություններ, օրինակ՝ *ի ձեռաց*, *այթոռոյն* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) և:

Այն գոյականները, որոնց հոգնակի թիվը կազմվել է *-եր* կամ *-ներ* հոգնակերտներով, քննվող երկում սեռական-տրականի հոգնակին ձևավորել են *ու*

թեքմամբ, որը բնորոշ է արևմտահայերենին, ինչպես՝ *ղիզերուն, բաղնիքներուն* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *մշակներուն* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

բ. Հայցական հոլովի վերաբերյալ հարկ է նշել, որ «Դուռն քերականութեան» երկի հոլովման համակարգում հայցական հոլովով կազմություններն առանց *զ* նախդրի են, ներկայացված են *ը* հոդով, ինչպես՝ *զեսինը, ղիզերը* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն: «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան» երկում շարունակում են հանդիպել *զ* նախդրով գրաբարյան կազմություններ, ինչպես՝ *զայս հաւատամքս, զկենդանիս* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

գ. Բացառական հոլովը հիմնականում կազմվում է *է* հոլովիչով, որը հատուկ է գրաբարին, միջին հայերենին և արևմտյան բարբառներին: Գործածվում են *և՛* և հոդով կազմություններ, *և՛* առանց *և* հոդի, ինչպես՝ *զեսնէն* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *ի կուսէն, յառաջմէ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: «Դուռն քերականութեան» երկի լեզվում գործածվում են նաև բացառականի *ու*-ով կազմություններ, ինչպես՝ *ցրտուն, իրիցուն* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն:

դ. Գործիական հոլովի վերաբերյալ նշենք, որ գործածվում են հիմնականում *ու*/*ի* հոլովիչով կազմություններ, օրինակ՝ *հացով* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *լեզուովն, կերպով* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Հանդիպում են նաև այս հոլովի՝ *և* հոդով կազմություններ: Կան արևմտահայերենին հատուկ կառույցներ, օրինակ՝ *անով, ասնցմով* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

ե. Քննվող երկերի հոլովման համակարգում ներգոյական հոլովը բացակայում է: «Դուռն քերականութեան» երկի հոլովման հարացույցում ներգոյական հոլովը տրված չէ, իսկ «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան» երկում այս հոլովի իմաստը հիմնականում արտահայտվում է *սեռական-տրական+մէջ (ն)* կապակցություններով, օրինակ՝ *հաւատամքին մէջ, խորհրդին մէջ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Շարունակում են հանդիպել գրաբարյան որոշ կազմություններ, ինչպես՝ *ի յերկինս, ի յարգանտին* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

Հոգնակիական կազմություն: Քննվող երկում գոյականների հոգնակի թիվը հիմնականում կազմվում է *-եր, -ներ* հոգնակերտների միջոցով, ինչպես՝ *հաւեր,*

բարեկամներուդ (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *լայթերն, խրատներ* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Շարունակում են գործածվել *-ք* հոգնակերտով գրաբարյան կազմություններ: Հանդիպում են *-ենք՝ Կիրակոսենք* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *ինք՝ անձինք, վերջինք, -իկ՝ մարդիք* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) հոգնակերտները: Գործածվում են արևմտյան բարբառներին բնորոշ կազմություններ, ինչպես՝ *տեր-տիրուրտիք, ծաղիկ-ծաղկներ* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *չերեցածներն* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Ուշագրավ են հոգնակի ստացականի ձևերը, օրինակ՝ *մտքերնիդ* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *ձեռքերնիս, բերրննիս* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

Խոնարհման համակարգ

ա. Ներկա ժամանակի կազմություն: Քննվող երկերի խոնարհման համակարգում ներկան և անցյալ անկատարը կազմվում են *կու (կը, կ)* եղանակիչով: *Կու* եղանակիչի գրությունը քննվող երկերում կայուն չէ. այն բաղաձայնից առաջ հանդիպում է ինչպես բային միացյալ, այնպես էլ անջատ, օրինակ՝ *կուվառեմ, կու լուան* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *կու հաղորդուէին* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

բ. *-եր* վերջավորությամբ վաղակատար ձևաբայով ժամանակաձևեր: *-եր*-ով վաղակատարը հանդիպում է միջին հայերեն բնագրերում, այն բնորոշ է արևմտյան մի շարք բարբառների, օրինակ՝ Կարինի, Մուշի, Խարբերդ-Երզնկայի, Արաբկիրի ևն: Իսկ *-ել*-ով վաղակատարը հատուկ է արևելյան բարբառներին, ինչպես՝ Արարատյան, Նոր Ջուղայի, Աստրախանի ևն (Աբրահամյան Ա., 1953): Քննվող երկերի խոնարհման համակարգում գործածվում են *-եր* վերջավորությամբ վաղակատար ձևաբայով ժամանակաձևեր, օրինակ՝ *մոռցեր էք, թողեր են* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *իջեր է, հրամայեր է* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

գ. Պիտի + խոնարհված բայ կապակցություններ: «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան» երկի խոնարհման համակարգում *պիտի*-ն կիրառվում է որպես եղանակիչ, օրինակ՝ *պիտի գայ, պիտի հաւատանք* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Թեև այն երկում որպես դիմավոր բայ չի գործածվում, սակայն

հանդիպում է *պիտեր* ձևը, ինչպես՝ «...ասելով, թե *ահ ինձ պիտեր, զի լաւ է»* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727): Հայտնի է՝ լեզվի զարգացման ընթացքում *պիտիւ* բայի ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքը վերածվել է եղանակիչի, որն անցել է արևելահայերենին և արևմտահայերենին, սակայն իմաստային տարբերությամբ: Արևելահայերենում դրանք արտահայտում են հարկադրական կամ անհրաժեշտական գործողություն, իսկ արևմտահայերենում՝ ապառնի ժամանակի իմաստ: Գործածվում են նաև *պիտի* կամ *պետք է + անորոշ դերբայ* կապակցություններ, ինչպես՝ *պիտի առնել, պիտի խոստովանի* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727): *Պիտի* կամ *պիտի-ի դիմավոր ձև + անորոշ դերբայ* կապակցությունը բնորոշ է արևելյան բարբառներին: Հ. Աճառյանը նշում է, որ արևելյան բարբառներն ավելի երկար ժամանակ են պահել *պիտի* բայի խոնարհված ձևերը, ապա այն սկսել են վերածել եղանակիչի (Աճառյան Հ., 1954):

դ. Հրամայական եղանակի կազմության առանձնահատկություններ: «Դուռն քերականութեան» երկի խոնարհման համակարգում է խոնարհման բայերը բուն հրամայականի եզակի թիվը կազմում են է վերջավորությամբ, ինչպես՝ *վառէ՛, վառու՛* ևն, *ա* խոնարհման բայերը՝ *ա*, օրինակ՝ *լուա՛, իր՝ մոռցի՛ր*, պատճառական բայերը՝ *ուր՝ հաշտեցո՛ւր* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն: Որպես եզակի հրամայականի կազմություն՝ բերվում են նաև *թող* բառով հարադրությունները, ինչպես՝ *թող անձրևէ, թող չանձրևէ* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն: Հոգնակին կազմվում է *-էք* վերջավորությամբ՝ *մոռցէ՛ք, հաշտեցուցէ՛ք* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն: «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան» երկում հրամայական եղանակի ժամանակաձևեր հաճախ չեն գործածվում: Բացի զրաբարյան հատուկենտ կազմություններից՝ հանդիպում են հրամայականի *ա, է* վերջավորությամբ ձևեր՝ *ասա՛, մեկնէ՛* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727): Նշենք, որ միջինհայերենյան *-է* վերջավորությամբ կազմությունները պահպանվել են արևմտահայերենում *ե* և *ի խոնարհման* աններածանց, կրավորական և բազմապատկական բայերի համար:

Արգելական հրամայականի եզակիի ձևերն ունեն *-ր* վերջավորություն, որը բնորոշ է արևմտյան բարբառներին, արևմտահայերենին, ինչպես՝ *մի՛ վառեր, մի՛*

հաշտեցնէր (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *մի՛ սպաննէր* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն:

ե. Ժխտական խոնարհում: Քննվող երկերի խոնարհման համակարգում գործում է *կու*-ով (*կը, կ*) ներկայ և անցյալ անկատար ժամանակաձևերի ժխտական խոնարհման կազմության հետևյալ հիմնական օրինաչափությունը՝ չ ժխտական մասնիկով օժանդակ բայ և *-ր* վերջավորությամբ դերբայ, ինչպես՝ *չեմ լուանար-չես լուանար-չի լուանար* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), *չէր թողուր* (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Ժխտական դերբայն անորոշ դերբայի վերջին *-լ* ձայնորդը *ր-ի* անցումով է կազմվում արևմտյան բարբառներում, ինչպես՝ Խարբերդ-Երզնկայի, Տրապիզոնի, Մալաթիայի, Պոլսի, Արաբկիրի, Ակնա ևն (Աբրահամյան Ա., 1953): Այս օրինաչափությունը հետագայում բնորոշ դարձավ արևմտահայերենին:

զ. Բացի վերոնշյալ իրողություններից՝ հավելենք նաև հարակատար դերբայով ժամանակաձևերի կիրառությունը, ինչպես՝ «*Ես ժամանակ չունէի, թէ չէ շատոնց դրած էի գատնք ձեզի*» (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727), «*Մինչև հիմիկ եղած գովքն կուսին Գաբրիէլ հրեշտակապետէն շարադրած էր*» (Սեբաստացի Մ., Գիրք..., 1727) ևն: Արևմտահայերենում, ի տարբերություն արևելահայերենի, հարակատար դերբայը ժամանակաձևեր է կազմում նաև ներգործական սեռի բայերից: Արևելահայերենում *հարակատար դերբայ+եմ-էի* կազմությունները բայի խոնարհման հարացույցի մեջ չեն մտնում:

է. *Լինել-ըլլալ* արևելահայերեն-արևմտահայերեն տարբերակներից գործածվում է արևմտյան բարբառներին և արևմտահայերենին բնորոշ *ըլլալ* բայը, ինչպես՝ *ըլլամ-ըլլաս-ըլլայ, ըլլանք-ըլլաք-ըլլան* (Սեբաստացի Մ., Դուռն..., 1727) ևն:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. 18-րդ դարի դարի առաջին կեսին Վենետիկում տպագրված աշխարհաբար գրքերը շատ կարևոր դեր ունեն հայ տպագրության և հայոց լեզվի պատմության մեջ: Մի. Սեբաստացին իր գիտական, ուսումնական նպատակներն իրագործելու համար գրել է ժողովրդին հասկանալի՝ աշխարհաբար լեզվով: Այդպիսով՝ նա իր

մեծ ներդրումն է ունեցել արևմտահայ աշխարհաբարի տարածման, մշակման և ուսուցման անչափ կարևոր գործում:

Բ. Քննվող երկերի հնչյունական համակարգին հիմնականում բնորոշ է բաղաձայնական համակարգի առաջին տեղաշարժը՝ ձայնեղների խլացումը, որը հատուկ է Ուրմիայի, Խոյի, Վանի և այլ բարբառների: Հանդիպում են նաև շնչեղ խուլերի խլացման օրինակներ: Այս հնչյունական փոփոխությունները պայմանավորված են ժամանակի խոսակցական լեզվավիճակի, բարբառների ազդեցությամբ: Շատ բնութագրական է հատկապես միջնավանկի ձայնավորի անկումը, որը արևմտյան մի շարք բարբառներից թափանցել է արևմտահայ գրական լեզվի սահմանները:

Գ. Վերոհիշյալ երկերի բառապաշարին բնորոշ են արևմտյան բարբառներին, արևմտահայերենին հատուկ բառեր և բառաձևեր, ամբողջական կառույցներ: Որոշ բառային տարբերակների գործածության քննությունը ևս վկայում է այդ մասին, օրինակ՝ *էլ-այլ*, *ալ* տարբերակներից *ալ-ի*, *էս*, *աս-այս* տարբերակներից *աս* (*ատ*, *ան*)-ի գործածությունը: Սակայն *մին-մը*, *մըն* տարբերակներից երկերին բնորոշ է արևելյան բարբառներին հատուկ *մի-ի* կիրառությունը:

Դ. Սեռական-տրական հոլովի դեպքում թեև հաճախադեպ են *ի* ընդհանրական հոլովաձևերը, սակայն գործածվում են նաև արևմտահայերենին բնորոշ մի շարք կազմություններ: -*էր* կամ -*նէր* հոգնակերտներով գոյականները սեռական-տրականի հոգնակին ձևավորել են *ու* թեքմամբ, որը բնորոշ է արևմտահայերենին: Ուշագրավ են հատկապես հոգնակի ստացականի՝ արևմտահայերենին հատուկ կազմությունները:

Թեև շարունակում են հանդիպել հայցական հոլովի *զ* նախդրով կազմություններ, կան նաև հայցականի ոչ կանոնավոր ձևեր, սակայն նկատելի է ուղղական և հայցական հոլովների նույնացման երևույթը: Բացառական հոլովը հիմնականում կազմվում է *է* հոլովիչով, որը հայերենի զարգացման ընթացքում բնորոշ դարձավ արևմտահայերենին: Գործիական հոլովի համար ընդհանրացել է *ու/հոլովիչը*, որը հատուկ է աշխարհաբարի երկու ճյուղերին:

Ե. Երկերի հոլովման համակարգում գործածվող բացառական, գործիական հոլովաձևերի՝ *և* հոդով կազմությունները ևս բնորոշ են արևմտահայերենին: Գործածվում են այսօր միայն արևմտահայերենին հատուկ հոդավոր կապակցություններ:

Զ. Վերոհիշյալ երկերի խոնարհման համակարգը բնութագրվում է աշխարհաբարյան մի շարք իրողություններով, որոնք բնորոշ են հիմնականում արևմտյան բարբառներին և արևմտահայերենին, ինչպես՝ ներկա ժամանակի կազմությունը *կու (կը, կ)* եղանակիչով, *-եր* վերջավորությամբ վաղակատար ձևաբայով ժամանակաձևերը, բուն հրամայականի եզակիի *-է*, արգելական հրամայականի եզակիի *-ը* վերջավորությունները, հարակատար դերբայով ժամանակաձևերի կիրառությունը, ներկայ և անցյալ անկատար ժամանակաձևերի ժխտական խոնարհման կազմությունը ևն: Պիտի + խոնարհված բայ կապակցություններն արևելահայերենում և արևմտահայերենում ունեն իմաստային տարբեր արտահայտություններ, իսկ հանդիպող *պիտի* կամ *պետք է + անորոշ դերբայ* կապակցությունները հատուկ են արևելյան բարբառներին:

Է. Այսպիսով՝ թեև 18-րդ դարի առաջին կեսին Վենետիկում տպագրված աշխարհաբար գրքերի լեզվական համակարգում շարունակում են հանդիպել գրաբարյան կազմություններ, կան արևելյան բարբառներին, արևելահայերենին հատուկ լեզվական որոշ երևույթներ, հնչյունական համակարգն ամբողջությամբ չի համապատասխանում արևմտահայերենի հնչյունական համակարգին, սակայն երկերի լեզուն կարելի է բնութագրել որպես արևմտահայ աշխարհաբարի արտահայտություն, որը դեռևս նորմավորման ուղի պիտի անցներ՝ մշակվելով և կատարելագործվելով: Կարծում ենք՝ քննվող երկերը մեծ դեր են ունեցել արևմտահայ աշխարհաբարի նորմավորման կարևոր գործում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Աբրահամյան Ա. (1953), Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը, Երևան, ՀՍՄՀ ԳԱ հրատ.:

2. Աճառյան Հ. (1951), Հայոց լեզվի պատմություն, II մաս., Երևան, Հայպետհրատ:
3. Աճառյան Հ. (1954), Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի համեմատությամբ 562 լեզուների, հատ. IV, Բ, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
4. Գասպարյան Մ. (1960), Մեսրոպյան այբբենարանները ԺԵ-ԺԸ. դարերում, «Էջմիածին» ամսագիր, Ը., էջ 34-42, Ս. Էջմիածին, Հայրապետական արձողոյ Ս. Էջմիածնի հրատ.:
5. Դավթյան Հ. (1963), Աշխարհաբար գիրքը հայ տպագրության սկզբից մինչև 1850 թվականը, Երևան, ՀՍՍՌ Ալ. Մյասնիկյանի անվ. պետ. ռես. գրադ., https://haygirk.nla.am/upload/1941-/ashxarhabar_girq@_1964_ocr.pdf:
6. Դերիկյան Վ. (2016), Հայ գիրքը աշխարհի խաչմերուկներում, մասն Գ, Սուրբ Ղազարից Սուրբ Էջմիածին (18-րդ դար), Երևան, «Զանգակ» հրատ.:
7. Իշխանյան Ռ. (1979), Նոր գրական հայերենը XVII–XVIII դդ., Երևան, ԵՊՀ հրատ.:
8. Իշխանյան Ռ. (1981), Հայ գիրքը 1512–1920, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
9. Ղարիբյան Ա. (1953), Հայ բարբառագիտություն. հնչյունաբանություն և ձևաբանություն, Երևան, ՀՍՍՌ պետ. հեռ. մանկ. ին-տ, <https://arar.sci.am/Content/281966/Barbaragitytyun.pdf>:
10. Սեբաստացի Մ. (1727), «Դուռն քերականութեան աշխարհաբար լեզուին հայոց», Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի:
11. Սեբաստացի Մ. (1727), «Գիրք քրիստոնեականի վարդապետութեան, շարադրեցեալ աշխարհաբարի լեզուաւ... ընդ որում և երգք տաղից»: Վենետիկ, տպ. Անտոնի Բորտոլիի, տպ. Անտոնի Բորտոլիի:
12. Ստեփանյան Հ. (2001), Հայատառ թուրքերեն գրականությունը, Երևան, ԵՊՀ հրատ.:

REFERENCES

1. Abrahamyan A. (1953), Hayereni derbaynerë ew nranc' jevabanakan nšanakut'yunë /Participles of the Armenian Language and Their Morphological

- Significance/, Yerevan, Publishing House of the Academy of Sciences of the Armenian SSR.
2. **Acharyan H. (1951)**, Hayoc' lezvi patmut'yun /History of the Armenian Language/, Part II, Yerevan, State Publishing House.
  3. **Acharyan H. (1954)**, Liakatar k'erakanut'yun hayoc' lezvi hamematut'yamb 562 lezuni /Complete Grammar of the Armenian Language in Comparison with 562 Languages/, Vol. IV, Part B, Yerevan, Academy of Sciences of the Armenian SSR Press.
  4. **Davtyan H. (1963)**, Ašxarhabar girkë hay tpagrut'yan skzbic' minč'ev 1850 t'vakanë /The Modern Armenian (Ashkharabar) Book from the Beginning of Armenian Printing to 1850/, Yerevan, State Republican Library named after Alexander Myasnikyan, Armenian SSR. URL: https://haygirk.nla.am/upload/1941-/ashxarhabar_girq@_1964_ocr.pdf.
  5. **Devrikyan V. (2016)**, Hay girkë ašxarhi xačmeruknerum, masn G, Surb Ġazaric' Surb Eĵmiacin (18-rd dar) /The Armenian Book at the Crossroads of the World, Part 5: From San Lazzaro to Holy Etchmiadzin (18th Century)/, Yerevan, Zangak Publishing.
  6. **Gasparyan M. (1960)**, Mesropyan aybbenarannerë ŽE–ŽĚ darerum /Mesropyan Alphabets in the 15th–18th Centuries/, Etchmiadzin, No. 8, p. 34-42. Etchmiadzin, Publishing House of the of the Patriarchal See of Holy Etchmiadzin.
  7. **Gharibyan A. (1953)**, Hay barbaragitut'yun: Hnčyunabanut'yun ew jevabanut'yun /Armenian Dialectology: Phonology and Morphology/, Yerevan, State Pedagogical Institute of the Armenian SSR. URL: <https://arar.sci.am/Content/281966/Barbaragitytyun.pdf>.
  8. **Ishkhanyan R. (1979)**, Nor grakan hayerenë XVII–XVIII dd. /Modern Literary Armenian in the 17th–18th Centuries/, Yerevan, Yerevan State University Press.
  9. **Ishkhanyan R. (1981)**, Hay girkë 1512–1920 /The Armenian Book, 1512–1920/, Yerevan, Publishing House of the Academy of Sciences of the Armenian SSR.

10. **Sebastatsi M. (1727)**, Durn k'erakanut'e an ašxarhabar lezuin hayoc' /The Door of Grammar of the Modern Armenian Language/, Venice, Antonio Bortoli press.
11. **Sebastatsi M. (1727)**, Girk' k'ristoneakani vardapetut'e an, šaradrec'e al ašxarhabariw lezuaw... ënd vorum ew yergk' tagic' /The Book of Christian Doctrine, Composed in the Modern Armenian Language... Including also Songs of Hymns/, Venice: Antonio Bortoli Press.
12. **Stepanyan H. (2001)**, Hayatař t'urkeren grakanut'yunë /Armenian-Script Turkish Literature/, Yerevan, Yerevan State University Press.

Tamara Poghosyan

Linguistic analysis of the Modern Armenian

(ashkharabar) books printed in the first half of the 18th century in Venice

Conclusion

Key words and expressions: 18th century, Mkhitar Sebastatsi, printed books, eastern and western dialects, Modern Armenian (ashkharabar), phonological system, vocabulary, characteristics of morphological system.

This article is dedicated to the study of the linguistic system of the Modern Armenia (ashkharabar) books printed in Venice in the first half of the 18th century. These books played a significant role in the history of Armenian printing and in the development of the Armenian language. Mkhitar Sebastatsi, in order to realize his scholarly and educational goals, wrote them in the Modern Armenian language understandable to the people, reflecting various features of the linguistic system of the early Western Armenian.

The article discusses the formation of the Western Armenian, analyzes the phonetic system and vocabulary features of these books, and examines various aspects of the morphological system — including inflection, conjugation, case formation, and declension. The study shows that the linguistic system of these books is primarily characterized by features typical of Western Armenian dialects. Although the books still contain classical Armenian (Grabar) constructions as

well as some linguistic phenomena typical of Eastern Armenian dialects, the language of these works can be described as an expression of the early Western Armenian language.

Тамара Погосян

Лингвистическая характеристика книг на новоармянском языке, напечатанных в Венеции в первой половине XVIII века

Заключение

Ключевые слова и выражения: XVIII век, Мхитар Себасти, печатная книга, восточные диалекты, западные диалекты, новоармянский язык, фонетическая система, лексика, морфологические особенности.

Настоящая статья посвящена исследованию языковой системы книг на новоармянском языке, изданных в Венеции в первой половине XVIII века. Эти издания сыграли значительную роль в истории армянского книгопечатания, а также в развитии армянского языка. Мх. Себасти, реализуя свои научные и образовательные цели, писал их на понятном народу новоармянском языке, отражая различные явления раннего западноармянского языка.

В статье подробно анализируются особенности фонетической системы и лексики этих произведений, а также изучаются различные аспекты морфологической системы: словоизменение по падежам, использование артиклей, образование множественного числа, спряжение глаголов. Кроме того, рассматриваются вопросы становления западноармянского языка. Исследование показывает, что языковая система указанных книг в основном характеризуется чертами западных диалектов, присущими западноармянскому языку. Несмотря на наличие в произведениях конструкций, характерных для габара, а также отдельных языковых явлений восточных диалектов и восточноармянского языка, в целом язык этих книг можно охарактеризовать как выражение раннего западноармянского языка.

Թամարա Պոգոսյան – «Մատենադարան». Մ. Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտի գիտաշխատող, բանասիրական գիտությունների թեկնածու: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց լեզվի

պատմություն, ձեռագրագիտություն: Հեղինակ է շուրջ 20 հոդվածների:
Tnelsonovna@gmail.com

Тамара Погосян — научный сотрудник Института древних рукописей имени Месропа Маштоца («Матенадаран»), кандидат филологических наук. Научные интересы: история армянского языка, рукописоведение. Автор около 20 научных статей. Tnelsonovna@gmail.com

Tamara Poghosyan – Researcher at the Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts (Matenadaran), PhD in Philology. Research interests: history of the Armenian language and codicology. Author of 20 scholarly articles. Tnelsonovna@gmail.com

Խմբագրություն է ուղարկվել 28.09.2025թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 10.10.2025թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 14.01.2026թ